

КОНФЕСІЙНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ ВАРІАНТНОСТІ ФОРМУЛ МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ

Марина Федорюк. Конфесійність як критерій варіантності формул мовленнєвого етикету.

У статті розкрито проблему кодифікації норм церковного мовленнєвого етикету на прикладі функціонування звертань. Показано, як належність до конкретної релігійної конфесії уможливило виникнення варіантності використання номінацій однинного адресата мовлення та конкретних номінативних конструкцій в ідентичних комунікативних ситуаціях. Описано об'єктивні та суб'єктивні причини виникнення варіантів формул мовленнєвого етикету.

Ключові слова: релігійна комунікація, норми церковного етикету, титулування, номінація, номінативна конструкція.

Марина Федорюк. Конфессиональность как критерий вариантности формул речевого этикета.

В статье раскрыта проблема кодификации украинского церковного речевого этикета на примере функционирования обращений. Показано, как принадлежность к конкретной религиозной конфессии делает возможным возникновение вариантности использования номинаций единичного адресата речи и конкретных номинативных конструкций в идентичных коммуникативных ситуациях. Описаны объективные и субъективные причины возникновения явления вариантности формул речевого этикета.

Ключевые слова: религиозная коммуникация, нормы церковного этикета, титулование, номинация, номинативная конструкция.

Maryna Fedoriuk. Denomination as a criterion of speech etiquette formulas variations.

The article dwells on codification of norms of church spoken etiquette as exemplified by the functioning of addresses. It is demonstrated how belonging to specific religious denomination enables the speakers to create variations in nomination use of an addressee, and specific nominative constructions in identical communicative situations. Objective and subjective reasons of variations of forms appearances are described.

Key words: religious communication, norms of church etiquette, titling, nomination, nominative construction.

Релігійна комунікація є особливим типом спілкування, який (у силу своєї аспектною сакральної предметності) покликаний задовільняти релігійні потреби вірян. Будь-яке релігійне висловлювання особливе тим, що прямо чи опосередковано є одним із багатьох виявів *сакрума*. Присутність так званого Божественного начала в такому типі комунікації обов'язкова й немінуча, оскільки, аби релігійне спілкування відбулось, – у першу чергу необхідна віра в Тео – вищу сутність, яку в релігії прийнято вважати особою. Саме тому серед учасників комунікативного акту теолінгвісти вирізняють не лише традиційних адресанта та адресата, а й нетотожного першому автора висловлювання, некомуніканта, пасивного спостерігача передачі комунікату через адресанта-посередника адресатові мовлення [7, с. 26; 1]. Таким пасивним третім учасником двобічного спілкування і є Бог – Вища сутність, присутність якого в акті спілкування забезпечується імпліцитно, через переконання комунікантів. У випадку належності мирянина (далі матимемо на увазі християнина) до конкретної релігійної конфесії та визнання церкви як інституції, за допомогою якої здійснюється спілкування людини з Богом, таку комунікативну триаду утворюють Бог ↔ Священнослужитель ↔ Вірянин.

Загальновідомо, що Україна через низку історично-культурних обставин є поліконфесійною державою, тому нерідко окрема конфесія є не тільки носієм якоїсь із засвоєних та утверджених у ній культурно-релігійних традицій, але й причиною виникнення відмінного різновиду релігійного дискурсу, що характеризується варіантністю використання мовних засобів, серед яких чільне місце посідають етикетні формули.

Звертання, яке є предметом нашого дослідження, – це одна з формул мовленнєвого етикету [5, с. 16], що актуалізується на початку, під час або в кінці комунікативного акту відповідно до заданого реєстру спілкування. Саме цей елемент висловлювання є тим мовним засобом, що називає або принаймні окреслює в певний спосіб адресата наданого комунікату, одночасно уявляючи при цьому стосунок та ставлення до нього адресанта.

Релігійна комунікація віддзеркалює церковно-релігійну сферу суспільної взаємодії, чітко підпорядковуючись нормам церковного етикету, які у свою чергу і забезпечують її регламентацію всередині інституту церкви і поза ним, пов'язуючи сакральне з профанним, церковне зі світським.

Належність одного або й обох мовців до духовного сану визначає специфіку акту

релігійного спілкування, де обов'язковими є ритуалізованість комунікативної поведінки і підтримання церковного церемоніалу.

Використання конкретного звертання залежить від того, хто до кого і в якій комунікативній ситуації звертається. Поза тим, усі рекомендації можна співвідносити з тональністю спілкування.

Оскільки церква є офіційною інституцією, а священнослужитель – це не лише професія, але й покликання та місія, розмежовувати зі світського погляду офіційне й приватне у спілкуванні з таким типом мовців не зовсім коректно. Незалежно від того, чи відбувається інтеракція на церковному приході, чи поза ним, вірянин повинен зберігати „дистанцію пошанності” у спілкуванні, сигналізуючи тим самим визнання авторитетності священнослужителя. З цього погляду все, що є „неофіційним”, виходить поза межі етикетності. Тому коректніше, вважаємо, говорити про певну градацію офіційності в релігійній комунікації, вищим шаблоном у якій буде використання звертань у протокольному офіційному спілкуванні (церковна протокольна кореспонденція) середнім – усне урочисте офіційне спілкування, а нижчим – буденне офіційне спілкування (під яким розуміємо усну щоденну комунікацію зі священниками та (потенційно) єпископатом і приватне дружнє листування вірян з білим духовенством).

Ксьондз професор Веслав Пшичина, розуміючи під релігійною комунікацією передусім церковну (пол. kościelna), розрізняє внутрішню церковну (ad intra) та зовнішньоцерковну (ad extra) комунікацію [10, с.213]. Названі типи характеризують релігійну комунікацію як у її вузькому розумінні (внутрішньоінституційне устроєво-ієрархічне церковне спілкування), так і ширшому (зовнішньо церковне, міжконфесійне, а також церковно-світське спілкування), де світська особа не обов'язково є віруючим чи належним до відповідної релігійної конфесії, однак церква веде діалог і з такими мирянами, орієнтуючись на вироблені церковним етикетом норми спілкування.

З огляду на те, що внутрішньо церковне спілкування передбачає взаємодію членів церковної спільноти винятково в обмеженій сфері релігійного досвіду, нас, у першу чергу, цікавитиме використання звертань у внутрішньо інституційній комунікації.

Зважаючи на потенційних учасників різних типів комунікативних актів, можна виокремити такі напрями релігійної комунікації: *священнослужителі-священнослужителі*, *миряни-священнослужителі*, *священнослужителі-миряни* і *миряни-миряни* в якості *вірян (прихожан)* (у відповідних комунікативних ситуаціях, пов'язаних з життям релігійної спільноти, наприклад, на прощі).

Згаданий дослідник В. Пшичина наголошує, що спілкування церковних ієрархів з вірянами характеризується низьким ступенем двобічності та нерівним статусом співрозмовників, натомість спілкування нижчого церковного кліру з мирянами є більш урівноваженим і значною мірою передбачає зміну ролей адресанта і адресата [10, с. 214]. Тому, беручи до уваги внутрішню диференціацію костельної спільноти духовенства, яку легко можна спроєктувати і на православну церковну інституцію, варто в напрямі *священнослужителі-миряни* вирізнити ще й два піднапрями: *представники церковної ієрархії – віряни* та *нижчий клір-віряни*. Мета статті – дослідити, наскільки кодифікованим є використання звертань в офіційно-урочистій та офіційно-буденній сфері спілкування священнослужителів і мирян у двох вищезазначених напрямках релігійної комунікації (*священнослужителі-священнослужителі*, *миряни-священнослужителі*) і яким чином належність до конкретної релігійної конфесії впливає на варіантність їх використання у тотожних комунікативних ситуаціях.

Об'єктом наукових студій є вибірка інтернет-версій церковних газет, а також інтернет-видання й окремі сайти традиційних християнських конфесій в Україні, рубрики яких містять конкретні відомості про церковний етикет, а між тим – і рекомендації щодо вживання звертань у спілкуванні зі священнослужителями.

Одним із критеріїв добору таких інтернет-джерел була їх україномовність або українська версія у випадку дослідження інтернет-ресурсів УПЦМП. Джерельною базою для нашого дослідження стали: електронні версії газет „Світло Православ'я” № 11 за 2000 рік Львівської єпархії УПЦМП, „Голос православ'я” №34 за 22 серпня 2003 р. Черкаської парафії УПЦМП, газети „Вѣра і культура” № 24 за грудень 2004 р., № 25 за січень 2005 р., № 26 за березень 2005 р. парафії Різдва Христового УПЦМП (м. Київ), львівської газети „Високий замок” 210 (48-34) за 09.11.2012, в якій уміщені матеріали інтерв'ю зі священником УГКЦ Романом Гринівом; інтернет-видання „Зазимський Благовісник” Свято-Воскресенького приходу УПЦМП, проекту „Дивен світ” УГКЦ та сайт Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря УПЦКП (рубрика „Що потрібно знати про церковний етикет”). Щоправда, довелося взяти до уваги й один авторський

російськомовний сайт київського священика УПЦМП (з огляду на пряме посилання на спеціалізовану церковну літературу з проблеми), а саме: цитування фрагментів Церковного протоколу єпископа Єгор'євського Марка [3].

На офіційних сайтах УАПЦ, на жаль, не було знайдено рубрик, які б містили відповідні рекомендації з церковного етикету. Тому єдиним джерелом інформації для нас стала стаття Н. Пуряєвої, що, між іншим, містить відомості про титулування осіб духовного сану саме УАПЦ [8, с. 53, 54].

Додатковими джерелами для аналізу сучасного стану використання звертань у щоденній комунікації мирян зі священнослужителями, а також поміж самим священством, стали інтерв'ю із завідувачем богословського відділення Київської православної академії при філософсько-теологічному факультеті ЧНУ ім. Ю. Федьковича, кандидатом богословських наук, протоієреєм УПЦКП Миколаєм Щербанем та настоятелем храму Святого Іоана Предтечі, митрофорним протоієреєм УПЦМП Васи́лієм Коробчуком.

До проблеми функціонування звертань у церковному середовищі зверталася ціла плеяда українських учених. Так, дослідниця О. Миронюк у своїй монографії „Історія українського мовного етикету” вміщує додаток „Як звертатись до священнослужителів” [5, с. 129–130], який був опрацьований на матеріалі православних газет. Крім того, деякі коментарі в тексті монографії, що стосуються історії виникнення та побутування окремих номінацій адресата мовлення, зокрема **одиничних** (*брат, сестра, добродій, добродійка, пан добродій, ксьондз добродій, пані добродійка, отець, панотець, паніматка*) та **множинних** (*брати, браття, братія, отці*) з їх численними атрибутивними поширювачами, так само становлять підставу для формування суджень про розвиток української адресативної системи.

С. Богдан поряд з іншими етикетними виразами досліджувала функціонування звертань у посланнях Андрія Шептицького [2, с. 478–485]. С. Тарасюк охарактеризувала використання найменувань адресата мовлення в сучасних релігійних посланнях [9, с. 9–11].

Описом звертань як одного зі структурних елементів проповідей кардинала Йосифа Сліпого займалась О. Петришина [7].

Думаємо, що з-поміж названих дослідників найбільш повний і концептуально витриманий з лінгвістичного погляду опис врегульованого нормами церковного мовленнєвого етикету репертуару адресативних форм подає Н. Пуряєва [8, с.45–54], однак, незважаючи на те, що названа стаття була опублікована більш ніж десять років тому (2000 р.), ніхто зі священнослужителів, розміщуючи рекомендації уживання звертань на приході на спеціалізованих сайтах або ж обговорюючи їх, не опираються ані на зазначену працю Н. Пуряєвої, ані на названі вище інші як на інформативне джерело. Помічений факт свідчить про відсутність співпраці богословів з лінгвістами в питаннях опрацювання й кодифікування норм українського церковного етикету. Розпорошеність інформаційних осередків і відсутність такої співпраці спричинюють варіантність інтерпретацій норм українського мовленнєвого етикету в церковному середовищі. Зокрема, аналіз інтернет-ресурсів показав, що матеріали, розміщені на сайтах або в прес-виданнях УПЦМП і УПЦКП походять із двох джерел: в основному це перекладені або переказані українською мовою фрагменти книги ігумена РПЦ Аристарха (Лоханова) „Что надо знать о православном церковном этикете”, датованої 1999 р. [4], і лише російськомовний персональний сайт київського священика УПЦМП Андрія Кудрявцева містить фрагменти Церковного протоколу, укладеного єпископом Єгор'євським Марком у 2007 р.

Дещо по-іншому виглядає ситуація з унормуванням використання звертань до священнослужителів у греко-католиків: отець Роман Гринів на своєму авторському блозі в рамках проекту „Дивен світ” пробує кодифікувати норми використання етикетних формул у церковному середовищі. За матеріалами досліджень автора публікує статтю і журналістка О. Пастернак львівської газети „Високий замок”. Серед поданих самим дослідником джерел, на які він прямо чи опосередковано посилається, немає жодного, яке би прямим чином описувало норми використання звертань. Тому можемо припустити, що останнє є особистим надбанням автора. З іншого боку, майбутніх греко-католицьких священиків обов'язково знайомлять із нормами церковного етикету. І саме через це мимоволі стає цікаво, на яку саме літературу опираються лектори. Трохи більше світла на проблему кодифікації проливає розроблений для внутрішніх потреб в Інституті богословської термінології та перекладів Українського католицького університету „Словничок звертань до духовних осіб для офіційного та урочистого вжитку”. Однак останній теж не є офіційним виданням. Отже, постає інша проблема – створення українського видання, у якому були б описані норми українського церковного мовленнєвого етикету.

Проаналізувавши всі теоретичні та фактичні джерела, ми спробували закумулювати та синтезувати отриману інформацію, зацентрувавши увагу на рисах подібності та відмінності в інтерпретаціях норм церковного етикету різними релігійними конфесіями.

Використання священнослужителями звертань одне до одного в офіційному спілкуванні є чітко регламентоване так званими протокольними нормами, тому вживання конкретної номінації у зверненому мовленні детерміноване місцем в церковній ієрархії, яке він займає. Для того, аби усвідомити, яким чином функціонує вироблена в церковному середовищі система титулувань, потрібно мати хоча б елементарні знання про церковний устрій. Існує три ступені священства: диякони, священники (пресвітери, ієреї) та єпископат(архієреї). Окремо від ступенів свячень існує поділ на Біле та Чорне Духовенство, причому архієрейські титули можуть отримувати винятково вихідці з Чорного (неодруженого, чернечого) духовенства. Усі православні конфесії в Україні є патріархатами, що мають подібну інституційну устроєву систему, що мінімально різняться на найвищому владному ступені: так, якщо главою УПЦКП є патріарх Київський і Руси-України, то главою УПЦМП є митрополит Київський і всієї України, що юрисдикційно підпорядковується Патріархові Московському і всія Русі, главою УАПЦ є митрополит, що безпосередньо підлягає владі Вселенського константинопольського Патріарха, а УГКЦ має статус однієї з 23 самостійних східних церков власного права, що підпорядковуються Папі Римському. Предстоятелем УГКЦ є верховний архієпископ Києво-Галицький, митрополит Київський.

Опираючись на фактичний матеріал, який походить зі згаданих вище інтернет-джерел та інтерв'ю з названими вище священнослужителями, розглянемо, які ж риси подібності і відмінності є в системах титулування традиційних для України християнських конфесій.

Усі конфесії є одностайними у визнанні „викання” на протиположності „тиканню” як єдино прийнятному способу апелювання у зверненому мовленні напряму „священнослужителі → священнослужителі” згідно з ієрархічною вертикаллю (як нижчий до вищого, так і вищий до нижчого) і вірячи → священнослужителі. З іншого боку, в етикетному спільнотному лінійному спілкуванні ченців, а також вірян між собою (у відповідних комунікативних ситуаціях) зобов'язує форма *ти*.

На рівні використання найменувань одиничного адресата мовлення відстежуємо такі закономірності: в офіційно-протокольному спілкуванні кожному титулу священнослужителя відповідає окреме титулування, яким є номінативна конструкція, складена з присв. займ. *Ваше* + абстрактний іменник, з твірними формантами *-іє, -ство, або -ість*. Наприклад, Його Святість – *Ваша Святість* (звертання до Патріарха, у тому числі й Папи Римського, що в східному розумінні є Патріархом Західної Церкви), Його блаженство – *Ваше Блаженство* (звертання до митрополита, що є главою церкви), Його Високопреосвященство – *Ваше Високопреосвященство* (звертання до митрополита, що не є предстоятелем церкви та архієпископа), Його Преосвященство – *Ваше Преосвященство* (звертання до єпископа), Його Високопреподобіє – *Ваше Високопреподобіє* (звертання до протоієрея), Його преподобіє – *Ваше Преподобіє* (звертання до ієрея та диякона). Н. Пуряєва наголошує на відносно недавній закріпленості та регламентації позиційності титулування духовних осіб – у Петрову добу („Табель про ранги” 1721 року, що поклала край варіантності форм у церковному титулуванні) [8, с. 8–17]. Київоруська традиція, що емігрувала до Москви з остаточною втратою самостійності Київської митрополії (1686 р.), піддавшись московському впливові, трансформувалась і дійшла до нас у варіанті зразка Петрової доби. Закріплена законодавчо система титулування була близька до системи звертань світських можновладців монаршого устрою, свою функціональність зберегла до наших днів. Саме тому система в сучасних УПЦМП та УПЦКП суттєво не різниться. Варіантність фіксуємо у використанні лише двох форм *Ваше Святійшество* і *Ваша Святість* у звертанні до Патріарха в УПЦКП (на протиположності УПЦМП, де перша форма є єдино фіксованою), а також використання паралельних до форм *Ваше преподобіє* і *Ваше Високопреподобіє* архаїчних форм *Ваше Благословення* та *Ваше Високоблагословення* у звертанні відповідно до ієрея і протоієрея в УПЦМП.

Свій варіант системи титулування на початку ХХ ст. намагалась запровадити УАПЦ (Перший всеукраїнський собор 1921 р.). Суть його зводилась до спрощення системи звертань до єпископату та ієреїв: церква розрізняла їх титулування в офіційно-урочистому спілкуванні лише за допомогою відновлених староукраїнських або сучасних означень, витворених за зразком староукраїнських, які додавались до номінації *отче (панотче)*. Наприклад, *найвсепочесніший отче* (до митрополита-голови УАПЦ), *всепочесніший отче* (до єпископа), *всечесний отче* (до священника). Могли також уживати варіантні номінативні конструкції (*високохвалебний отче*,

почесний отче, всечесніший панотче, найпочесніший отче) [8, с. 54]. На сучасному етапі спостерігаємо тенденцію до уніфікації системи титулування в УАПЦ з системами УПЦКП та УПЦМП. До такого висновку ми прийшли в результаті опитування священнослужителів в Чернівецькій області, однак в інтернет-джерелах процес цей поки ще письмово не відбитий.

УГКЦ має змішану систему титулування: так, у зверненому мовленні до єпископату, з одного боку, прийнято застосовувати усталену в інституті Східних Церков систему титулування (*Ваше Преосвященство* – до єпископа, *Ваше Високопреосвященство* – до архієпископа, *Ваше Блаженство* – до верховного архієпископа та митрополита-престоятеля церкви, *Ваша Святосте* – до Патріарха). З іншого боку, паралельно функціонують етикетні формули латинського походження, граматично пристосовані до норм української мови: уживані в кличному відмінку *Ваша Ексцеленціє* (від лат. *excellentia* – „вищість, перевага”) до єпископа й архієпископа та *Ваша Емінінціє* (від лат. *eminentia* – „довершеність, досконалість”) до кардинала. Треба зазначити, що титул кардинала є виключно функційно-адміністративним. Як правило, кардиналами є обрані єпископи, що мають право вибирати Папу Римського. У дуже рідкісних випадках, однак, їх можуть обирати і з числа нижчих за ступенем священства духовників. Етикетній формулі латинського походження *Ваша Емінінціє* відповідає паралельно вживана номінативна конструкція *Ваша Превелебносте*, утворена від прикметника *превелебний* (з пол. *wielebny* – „достойний, преподобний”), запозичене в староукраїнський період зі старопольської. У ситуації звертання до дияконів та ієреїв УГКЦ дотримується іншого принципу: сповідуючи західні традиції титулування костельного і світського, використовують кілька прийомів номінування: використання окремих номінацій на позначення сану (у випадку звертання до дияконів *дияконе*) номінативних конструкції *отче* + *сан*, *звання священнослужителя* (*отче дияконе*, *отче митрате*), *отче* + *адміністративна посада* (*отче декане*), *отче* + *вчений ступінь, науковий титул* (*отче магістре*, *отче докторе*, *отче професоре*). Вибір кожної з можливих моделей, що можуть і збігатись у певних випадках, зумовлений конкретною комунікативною ситуацією, де один із типів титулів виступає на перший план. Крім того, до священника, що має науковий ступінь доктора богослов'я, рекомендують також звертатись *Всесвітліший отче* (3). До ієрея, який не має наукових ступенів, у разі, якщо він є вихідцем з білого духовенства, звертаються *чесний отче*, або ж *преподобний отче*, якщо він є монахом.

Усі подані вище норми загалом зобов'язують в офіційно-протокольній кореспонденції та офіційно-урочистих комунікативних ситуаціях як священнослужителів відповідно до місця в церковній ієрархії, так і вірян, однак, якщо в офіційно-протокольному спілкуванні закріпленість використовуваних формул є чіткою і варіантність вибору форм звертань є радше винятком, ніж правилом, то офіційно-буденне спілкування все ж залишає місце для численних інтерпретацій.

В офіційно-буденному спілкуванні віряни різних конфесій у звертанні до священника вживають номінації *отче / отець*, *панотче / панотець*, *батюшко / батюшка*, *прошу отця*, які можна по-різному оцінювати зі стилістичного погляду. Митрополит Іларіон у книзі „Як поводитись в Божому храмі” наголошує, що „кожен священник – це наш отець духовний, а ми його діти. Тому й звертаємося до Священника: Отче” [6, с. 27]. Дослідниця Н. Пуряєва називає лексему *отче* найдавнішою формою звертання до духовної особи, вказуючи на історичні передумови формування кореляції звертань в комунікативному акті мирянин-духовна особа за ознакою кровної спорідненості, якими варто вважати практику давніх суспільно-історичних відносин доісторичної доби і наслідок прийняття церквою цієї особливої форми взаємин між духовенством і мирянами як між батьками та дітьми, де одним з вагомих аргументів на користь такого твердження є те, що поняття батьківства присутнє і в основі священницьких назв і титулів [8, с. 47]. Варто звернути увагу, що номінація *отче / отець* є однаково прийнятною для всіх традиційних християнських конфесій в Україні, у той час коли *батюшко / батюшка* і *прошу отця* віддзеркалюють відмінність історичних церковних традицій. „Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.” та „Словник української мови XVI-XVII ст.” не фіксує лексеми *батюшка*, ймовірно, що поширення номінація набула якраз в синодальну добу історії української православної церкви. Однак беззаперечним є те, що *батюшка* вже закріпилось в узусі української мови на її сучасному етапі розвитку, на що вказує витворена форма у кличному відмінку *батюшко*. Названа лексема зафіксована в „Словнику української мови” в 11 томах (13, с. 180), „Великому тлумачному словнику сучасної української мови” за ред. В. Бусела (2, с. 64).

Під час аналізу етикетних формул, які використовують віряни, звертаючись до представників нижчого церковного кліру (дияконів та ієреїв), обов'язково потрібно пам'ятати про

такі екстралінгвальні чинники, як територіальне поширення виробленої церковної традиції та конфесійна належність. Однак, відстежуючи закономірність побутування тих чи тих номінацій, коректніше все ж говорити про їх регіональну специфіку використання, аніж про конфесійний поділ в уживанні. Не вдасться однозначно сказати, що форма *прошу отця* характерна винятково для греко-католиків, а номінацію *батюшка* використовують тільки віряни УПЦМП, хоч безумовно зазначені лексеми легко можна співвіднести з визнаними кожною з релігійних конфесій церковними традиціями, де історично формувались осередки популяризації конкретних форм. Наприклад, якщо на Буковині поширенішим є звертання *панотче / панотець* у фонетичному варіанті *панóтец*, то на Галичині – форма *прошу отця* (використовувана під впливом *пол. proszę księdza i proszę ojca*), і de facto так можуть звертатись до священика і православні, і греко-католики. На Слобожанщині рівень уживаності номінації *батюшко / батюшка* буде значно вищий, аніж *отче* безвідносно до конкретної конфесії (але все це є тенденційним відповідно до показника конфесійної більшості на аналізованій території) Виняток з цієї загальної тенденції становитимуть хіба що переселенці. Так, зокрема, протоієрей УПЦМП Коробчук згадує, що виселені на територію Донбасу греко-католики, які відвідували в радянський час православну парафію, у звертанні до нього як священика використовували формулу *прошу отця*, незважаючи на російськомовне оточення і закріплену в такому середовищі номінацію *батюшко*, що співвідноситься з москворуською традицією. Цікавими з погляду територіальної детермінатності будуть номінації, використовувані на позначення дружини священика. Поза москворуським, *застарілим?* (як подає „Великий тлумачний словник сучасної української мови” (2, с. 652) та „Словник української мови” в 11 т. (13, с. 394)), але останнім часом достатньо експансивним, звертанням *матушка*, віряни використовують також *паніматка*, *добродійка (добродзійка)*, *пані добродійка (добродзійка)* (популярне на Буковині) та *їмость (їмосць)*, *їмостьова (їмосцьова)*, *пані їмость (їмосць)*, *пані їмостьова (їмосцьова)* (використовуване на Прикарпатті та на Галичині, ймовірно під польським впливом на теренах т.з. „крес” історичної Речі Посполитої (від *pol. jego miłość ← jego miłości* – „його милість, його милості”) у стосунку до дружин греко-католицьких священиків, відтак ймовірно і до православних (детальніше про використання звертання *Ваши* або *Його милість* див. у О. Миرونюк „Історія українського мовного етикету” [5, с. 87-88]. Номінація зафіксована в лексиконі мовлення українців Львова (9, с.260), щоправда без маркера у функції звертання. Серед екстралінгвальних чинників варто брати до уваги й соціолінгвістичний показник віку, оскільки вищеназваний священик відстежує у своїй пастирській практиці також і зниження рівня частотності використання номінацій *панотець* і *паніматка* серед молоді на Буковині з одночасним поступовим їх витісненням формами *батюшка* та *матушка*. Ймовірно, старше покоління плекає місцеву традицію вирізнення священика як непересічної людини в патріархальному суспільстві, а молодше наслідує зразки, уніфіковані, набуті після періоду відмови від церковної традиції, поширеної на тому чи тому терені. З наведених вище прикладів випливає, що доводиться говорити тільки про превалювання однієї з традицій на певній території, яка, властиво, і впливає на частотність уживання конкретної номінації.

Як бачимо, процес кодифікації норм церковного етикету не є завершеним навіть у межах окремої християнської конфесії, а рекомендації щодо використання окремих номінацій або номінативних конструкцій в релігійному дискурсі загалом не є і, більше того, не можуть бути одноставними. На це є об'єктивні та суб'єктивні причини, а саме: титулування духовенства виникає з ієрархічного устрою церкви, який різниться у греко-католиків та православних; система титулування зумовлена орієнтацією конфесії на одну з історично витворених церковних традицій (Києворуська традиція – УПЦКП, УАПЦ, Москворуська традиція – УПЦМП, західна традиція, сформована на києворуському ґрунті, – УГКЦ; відсутність кодифікованого україномовного видання, яке б описувало норми церковного етикету на основі сформованої історично-лінгвістичної концепції.

Розпорошеність знань про церковний етикет є одним із наслідків перерваності релігійних традицій в Україні, тому окремі конфесійні осередки в пошуках „історично-релігійної правди” шукають власних шляхів розв'язання проблеми повернення до коренів української релігійної традиції. Можливість формування різних інтерпретацій породжує варіантність використання етикетних формул, що є дезорієнтувальним, але водночас творчим процесом в пошуках відповідей на питання, якою має бути релігійна комунікація і які мовні засоби видаються при цьому найбільш ефективними.

Література

1. Бобырева Е. Религиозный дискурс: ценности, жанры, стратегии (на материале православного вероучения) : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.19 [Електронний ресурс] / Екатерина Бобырева. – Волгоградский госуд. пед.ун-т. – Волгоград, 2007. – 37 с. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/ашду/239876/> (05.10.2013)
2. Богдан С. Структурно-семантична організація послань Андрея Шептицького та особливості функціонування мовноетикетних виразів у них / С. Богдан // Християнство й українська мова : Матеріали наукової конференції. – Львів, 2000. – С. 478–485.
3. Епископ Егорьевский Марк. Церковный протокол / Епископ Егорьевский Марк. – М. : Издательский Совет Русской Православной Церкви, 2007. – 184 с.
4. Іеромонах Аристарх (Лоханов). „Что надо знать о православном церковном этикете” [Електронний ресурс] / Іеромонах Аристарх (Лоханов). – Трифоно-Печенгский монастырь : „Новая книга”, „Ковчег”, 1999. – Режим доступу : <http://bgm.org.ru/other/etiket/Main.htm> / (05.10.2013)
5. Миронюк О. Історія українського мовного етикету. Звертання / О. Миронюк. – К. : Логос, 2006. – 167 с.
6. Митрополит Іларіон. Як поводитись в Божому храмі. Підручна книга для широкої молоді та широкого громадянства / Митрополит Іларіон. – Вінніпег : Видавнича спілка „Екклезія”, Українська греко-православна церква в Канаді, 1983. – 33 с.
7. Петришина О. Мова проповідей Йосифа Сліпого : дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / О. Петришина. – Тернопіль, 2008. – 252 с.
8. Пуряева Н. Українська церковна титулатура / Н. Пуряева // Мовознавство. – К., 2000. – № 2-3. – С. 45-57.
9. Тарасюк Т. Функціонально-семантичні параметри сучасного релігійного послання : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. / Т. Тарасюк. – Луцьк, 2012. – 271 с.
10. Przybylska R. Komunikacja w Kościele współczesnym. Bariery i pomosty / R. Przybylska, W. Przyczyna // Bariery i pomosty w komunikacji językowej Polaków / red. J. Bartmiński, U. Majer-Baranowska. – Lublin : Wydawnictwo Marii Curie- Skłodowskiej, 2005. – S. 213–232.

Джерела

1. Авторський російськомовний сайт київського священника УПЦМП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://195.16.90.89/index.php?section=pages&page=about> / (05.10.2013)
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. на CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ Перун, 2009. – 1736 с.
3. Електронна версія газети „Світло Православ'я” № 11 за 2000 рік Львівської єпархії УПЦМП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://svitlo.orthodox.lviv.ua/2000/n11/00_11_tit.htm / (05.10.2013)
4. Електронна версія газети „Високий замок” 210(48-34) за 09.11.2012[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.wz.lviv.ua/articles/100265/> / (05.10.2013).
5. Електронна версія газети „Віра і культура” № 24 за грудень 2004 р., № 25 за січень 2005 р., № 26 за березень 2005 р. парафії Різдва Христового УПЦМП (м. Київ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://g-vik.narod.ru/2004/n24/04_24s3.htm / (05.10.2013)
6. Електронна версія газети „Голос православ'я” №34 за 22 серпня 2003 р. Черкаської парафії УПЦМП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=1174>, <http://cherkasy-orthodox.com.ua/index.php/the-news/56> / (05.10.2013)
7. Інтернет-видання „Зазимський Благовісник” Свято-Воскресенського приходу УПЦМП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zazimye.info/index.php?option=com_content&view=article&id=81:tserkovnyetiket&catid=43:zhisn&Itemid=85 / (05.10.2013)
8. Інтернет-видання проекту „Дивен світ” УГКЦ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dyvensvit.org/library/3630.html> / (05.10.2013)
9. Лексикон львівський: поважно і на жарт / укл. : Н. Хобзей, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – 672 с.
10. Сайт Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря УПЦКП (рубрика „Що потрібно знати про церковний етикет” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.archangel.kiev.ua/index.php/> / (05.10.2013)
11. Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. : у 2 т. / укл. Д. Г. Гринчишин, У. Я. Єдлінська, В. Л. Карпова, І. М. Керницький, Л. М. Полюга, Р. Й. Керста, М. Л. Худаш. – К. : Наук. думка, 1977-1978. – Т. 1 – 2. Т. 1: А – М (5701 слів) / Ред. тому: Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький. – К. : Наук. думка, 1977. – 632 с.
12. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: у 28 випусках / Укл. Д. Гринчишин, М. Чікало. – Львів, 2010. – 256 с.
13. Словник української мови. – Т. А – В [ред. П. Й. Горещький, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, Н. І. Швидка]. – К. : Наук. думка, 1970. – 799 с.